

Tartu Ülikooli
Euroopa Kolledži Toimetised
Nr. 27

Dorel Tamm ja Urmas Varblane

**MUUTUSED EESTI KAUBANDUSPOLIITIKAS
EUROOPA LIIDU LIIKMENA**

Tartu 2004

Vastutav toimetaja: Liina Kulu
Retsensent: Kristina Toming, Tartu Ülikooli majandusteaduskonna
doktorand
Keeletoimetaja: Eve Kask
Kaanekujundus: Aide Eendra

© Tartu Ülikooli Euroopa Kolledž, 2004
ISBN 9985-4-0411-4
ISSN 1736-2164
Tartu Ülikooli Kirjastus
Tiigi 78, Tartu 50410

SAATEKS

Euroopa Liiduga ühinemine on Eestile ja teistele Kesk- ja Ida-Euroopa riikidele ühtlasi nii paljutõotav võimalus kui ka tõsine väljakutse. Euroopa Liidu liikmestaatuse omandamise järgselt on diskussioon Euroopa lõimumise tähenduse, arengusuundade ning mõjude üle olulisemgi kui liitumiskõneluste perioodis, kuna täieõiguslik liikmestaatus võimaldab meil endil kaasa rääkida Euroopa tuleviku kujundamisel. Samas tuleb tunnistada, et sageli kaasatakse väitlustesse Euroopa Liidu seotud teemadel üksnes poliitikuid ja mõnikord ka teadlasi. Kuna Euroopa Liiduga ühinemine teenib ennekõike eesti rahva heaolu parandamise huve, ei tohiks diskussioon Euroopa Liiduga ühinemise üle jääda vaid eliidi pärusmaaks.

Tartu Ülikooli Euroopa Kolledži brošüüride sari „Euroopa Kolledži Toimetised“ üritab laiendada eurodebati kandepinda Eesti ühiskonnas. Seni ilmunud vihikud sisaldavad peamiselt akadeemilise ringkonna argumenteeritud hinnanguid Euroopa Liiduga liitumise küsimuses. Rangel akadeemiline käsitluslaad ei ole aga käesoleva sarja eesmärgiks. Sarjas on ilmunud ka Jaan Kaplinski esseistlik mõtisklus Euroopasse lõimumisest, samuti on oma arvamust avaldanud ühinemisläbirääkimiste juht Alar Streiman. Vihikutesarja eesmärgiks on suurendada avalikkuse informeeritust Euroopa Liidu laienemisega seotud valdkondades, tuginedes eelkõige sellistele märksõnadele nagu argumenteeritus ja aktuaalsus.

Käesolev uurimuste sari kasvas välja 1998. aastal alguse saanud eurokoolituse projektist, mille korraldasid Avatud Hariduse Liit, Tartu Ülikooli Euroopa Kolledž ja Riigikantselei Euroopa Liidu Infosekretariaat. Käesoleva vihiku väljaandmist toetab Euroopa Liit. Sarjas on praeguseks ilmunud juba kakskümmend kuus brošüüri, mis peaksid andma lugejale senisest täpsema ettekujutuse Euroopa Liidu poliitikatest ja tegevusest eelkõige Eesti vaatevinklist lähtudes. Varemilmunud artiklitega on võimalik tutvuda TÜ Euroopa Kolledži koduleheküljel (<http://ec.ut.ee>).

Head lugemist soovides
TÜ Euroopa Kolledž

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	5
1. EUROOPA LIIDU ÜHTSE VÄLISKAUBANDUSPOLIITIKA ALUSED	6
2. ÜLEVAADE EESTI VÄLISKAUBANDUSPOLIITIKA SENISEST ARENGUST.....	10
3. EESTI KOHUSTUSED EUROOPA LIIDUGA ÜHINEMISEL.....	13
4. REGIONAALSE LÕIMUMISEGA KAASNEVAD MUUTUSED KAUBANDUSES JA RESSURSSIDE PAIGUTUSES	14
5. MUUTUSED EESTI VÄLISKAUBANDUSES 2004. AASTAL.....	19
6. MUUTUSED PROBLEEMSETES VALDKONDADES PÄRAST EESTI ÜHINEMIST EUROOPA LIIDUGA.....	23
6.1. TERAS JA TERASETOOTED	25
6.2. KODUELEKTROONIKAKAUBAD	25
6.3. MOOTORSÕIDUKID	27
6.4. PÖLLUMAJANDUSSAADUSED.....	28
KOKKUVÕTE.....	29
KASUTATUD KIRJANDUS	32

SISSEJUHATUS

Eesti kui väikese ja avatud majandusega riigi jaoks on väga oluline osaleda rahvusvahelises kaubanduses. Kuna meie ettevõtete peamine turg asub välismaal, on soodne väliskaubanduspoliitika nende arengu seisukohalt väga tähtis. Pärast taasiseseisvumist on Eesti majanduspoliitika, sealhulgas väliskaubanduspoliitika olnud üks maailma liberaalsemaid.

Seoses Euroopa Liiduga ühinemisega oli Eesti väliskaubanduse jaoks väga oluline hetk 1. mail 2004, kui meie tollipiiril hakkas ametlikult kehtima Euroopa ühtne väliskaubanduspoliitika. Käesoleva uurimuse kirjutamise hetkel on sellest möödunud juba neli kuud ning seega saab juba teha esimesi järeldusi toimunud muutuste kohta nii väliskaubanduse mahtudes, struktuuris riikide ja kaubagruppide lõikes kui ka importööride käitumises.

Samas ei saa Euroopa Liiduga ühinemise kaubanduspoliitilisi tulemusi analüüsida lahus kahe taustsüsteemi arengust. Esiteks, tuleb prognoosida, kas Euroopa Liidu väliskaubanduspoliitika liberaliseerimine jätkub endises tempos või Maailma Kaubandusorganisatsiooni aktiivse tegevuse tulemusena see koguni kiireneb. Samas on viimaste aastate kogemuste (nt ebaõnnestunud WTO läbirääkimiste voor) tõttu suhteliselt suur ka võimalus, et Maailma Kaubandusorganisatsiooni järgmise läbirääkimiste vooru ajal liberaliseerimisprotsess Ameerika Ühendriikide, Euroopa Liidu ja arengumaade vaheliste vastuolude tõttu hoopis pidurdub. Teiseks, arvestada tuleb Eesti väliskaubanduspoliitika seniseid arengusuundi. Siiani on Eesti lähtunud põhimõttest, et liberaalse poliitika tõttu paigutavad turujõud tootmistegureid efektiivsemalt, lähtudes Eesti suhtelistest eelistest. See lubas Eestil kaubavahetuses leida kõige soodsamaid partnereid. Euroopa Liiduga ühinemisega toimusid Eesti väliskaubanduspoliitikas selles osas olulised muutused.

Käesoleva uurimuse eesmärgiks on analüüsida, milliseid muutusi tingis Euroopa Liiduga ühinemine Eesti väliskaubanduspoliitikas. Selleks antakse ülevaade Euroopa Liidu ühtsest väliskaubanduspoliitikast, käsitletakse Eesti väliskaubandusrežiimis toimunud muutusi ning analüüsitakse nende võimalikke mõjusid Eesti majandussektoritele.

1. EUROOPA LIIDU ÜHTSE VÄLISKAUBANDUS- POLIITIKA ALUSED

Euroopa Liidu kaubandussuhteid mitteliikmesriikidega ehk kolmandate riikidega reguleerib ühtne väliskaubanduspoliitika (CCP – *Common Commercial Policy*). Ühtne kaubanduspoliitika on tähtis element iga tolliliidu eksisteerimisel, kuna koos kõikide kaubanduspiirangute kaotamisega liikmesriikide vaheliselt kaubanduselt peab ühtlustama ka välistollimäärad ja harmoneerima vabakaubanduslepingud (Tamm 2002:23).

Ühtset kaubanduspoliitikat käsitleti juba Rooma lepingus, mis allkirjastati 1957. aastal. Lepingu artikkel 3 sätestab, et ühenduses peavad olema liikmesriikidevaheliselt kaubavahetuselt eemaldatud kõik tollid ning piirangud (ekspordisubsiidiumid, vabatahtlikud ekspordipiirangud jne), mis võivad takistada kaupade vaba liikumist. Samuti tuleb liidu kaubandustegevuse raames kehtestada ühtsed tollimaksumäärad (CET – *Common External Tariffs*) kolmandatele riikidele ning rakendada nende suhtes ühtset kaubanduspoliitikat. Ühtne kaubanduspoliitika peab hõlma ühiseid põhimõtteid selles osas, mis puudutab muutusi tollimaksumäärades, uute kaubanduslepingute sõlmimist, kaubanduse liberaliseerimist ning ebaausa konkurentsi vastu võitlemise abinõusid. Samas ei hõlma CCP kõiki EL-i välissuhteid – näiteks arenguabi, välisinvesteeringuid, ettevõtete omavahelist koostööd.

Ühtne väliskaubanduspoliitika rakendus 1. juulil 1968. aastal – seega mitte vahetult pärast Rooma lepingu sõlmimist – kuna liikmesriikide erinevate huvide tõttu ei suudetud kohe kehtestada väliseid tollimaksumäärasid kolmandatele riikidele. Ehkki kaotati kõik omavahelised kaubandust tõkestanud tollimaksud ja ühtlustati tollimäärasid kolmandate riikide suhtes, jäid tollivälised piirangud takistama kaupade vaba ringlust ühenduses kuni 1992. aastani. Olukord muutus siseturu loomisega, kus nähti lisaks ette igasuguste piirangute kaotamine kaupade liikumiselt liidu sees (Tamm 2002:24).

Kuna ühtne kaubanduspoliitika on rahvusülene poliitika, peab seda juhtima supranatsioonaalne institutsioon. Liikmesriikide omavahelisi ning kaubandussuhteid kolmandate riikidega juhib Euroopa Komisjon, kellele on antud õigus pidada rahvusvahelisi kaubandusläbirääkimisi ning sõlmida ühenduse nimel lepinguid. Liikmesriigid peavad järgima ühtseid reegleid, v.a nendes valdkondades, mis on jäetud liikmesmaade otsustusalasasse. Näiteks on EL-i liikmesriikidele jäetud mõned vahendid ma-

jandusraskuste ületamiseks: ekspordilaenu, abi- ja arengupoliitika. Samas on see toonud lõimumise vältel kaasa ka mitmeid kriitilisi hetki. 1970-ndatel aastatel püüdsid mitmed selleaegsed liikmesriigid anda enda ettevõtetele riigi tagatisega ekspordilaene. Selle tulemusena suurenes aga liikmesriikide vaheline konkurents, mis omakorda tõi kaasa suuremate tööstusriikide ekspordilaenu intresside langemise turuintressist madalamale. Probleeme on ilmnenu ka seoses teenuste liikumise ning kaubanduse intellektuaalse omandiga, mille puhul liikmesriigid jagavad õiguspädevust Euroopa Komisjoniga. Kuigi Euroopa Komisjon võib alates 1996. aastast ka neid valdkondi korraldada, peavad teenuste ja intellektuaalse omandiga seotud otsused olema ühehäälsed või vastu võetud enamushäälega. Samas on aga Euroopa Komisjonil õigus esindada neis küsimustes liidu positsioone läbirääkimistel kolmandate riikidega (Leal-Arcas 2003:3–14).

Ühtse väliskaubanduspoliitika tekkimise põhjused olid järgmised (Tamm 2002: 24):

1. Ühtne väliskaubanduspoliitika aitab suurendada liidu läbirääkimis- ja kauplemisjõudu rahvusvahelistel kaubandusläbirääkimistel.
2. Ühtne väliskaubanduspoliitika aitab vältida kahjustavat konkurentsi liikmesriikide vahel kolmandate riikide turgude pärast. Nii ei saa ühe liikmesriigi valitsuse antav ekspordisubsiidium kahjustada teise liikmesriigi konkurentsipositsiooni. Samuti aitab see koos ühtse välis-tollimääraga kontrollida kolmandate riikide konkurentsi survet.
3. Ühtne väliskaubanduspoliitika aitab suurendada kaubandusbloki efektiivsust. Euroopa Liidu tasandil juhitud ning ühistele alustele tuginev kaubanduspoliitika kindlustab kaubanduspoliitika tõhususe.
4. Ühtne kaubanduspoliitika aitab leida üksmeelt liikmesriikide vahel, sest teoreetiliselt peaks suurenema poliitiline homogeensus.

Võrreldes ühenduse loomise algusaastatega on ühtse väliskaubanduspoliitika tähtsus hakanud mitmel põhjusel raugema. Esiteks, liikmesriikide arvu kasv (1957. a kuult liikmesriigilt 2004. aastal 25 liikmesmaani) on suurendanud Euroopa Liidu sisest kaubandust. Endine väliskaubandus on seeläbi muutunud liidusiseseks kaubanduseks.

Teiseks, Euroopa Liit on sõlminud mitmeid väliskaubandus- ning assotsiatsioonilepinguid ning selle tulemusena on antud kolmandate riikide mitmetele kaupadele vaba juurdepääs liidu siseturule.

Kolmandaks, ehkki 1950-ndate aastate keskpaigast alates on tollimaksud olnud kõige ulatuslikumalt kasutatavad väliskaubanduspoliitika

meetmed, hakkab nende osakaal muude vahendite kõrval vähenema. Kuigi ka praegu rakendatakse Euroopa Liidus üle kümne tuhande tollimaksu (vt tabel 1), vähendati Üldise Tolli- ja Kaubanduskokkuleppe voo- rudes raames tollimakse oluliselt. Eriti mõjutas ühtset väliskaubanduspoliitikat Uruguay voor, mis kestis aastatel 1986-1994. Euroopa Liidu kesk- mine väline tollimaksuäär tööstuskaupadele oli 1999. aastal 4,2% ning selle kaubandust piirav mõju oli tagasihoidlik. Samas on sellised kauba- vahetuse suhtes tundlikud kaubad (*sensitive products*) nagu tekstiil, teras, keemia- ning põllumajandustooted kõrgelt tolliga kaitstud. Põllumajand- dustoodete keskmine tollimaks 2000. aastal oli 17,3%, kusjuures lisaks tollimaksudele piiratakse importi ka range kvoodisüsteemiga. Sarnaselt enamikule arenenud tööstusriikidele ilmneb ka Euroopa Liidu ühtses tollimäärade süsteemis nn kaskaadiefekt – lõpptoodetele kehtestatud tolli- maksud on suuremad ning toorainete ja pooltoodete tollitariifid väikse- mad.

Tabel 1

Tollimaksud Euroopa Liidus

ISIC kood	Grupi kirjeldus	Eri tariife grupis	Rakendatav määr	
			Kaalu- mata keskmine	Minimaalne ja maksimaalne
1	Põllumajandus, jahindus, met- sandus, kalandus	1 822	15,1	0-155,1
2	Hankiv tööstus	124	0,5	0-13,8
3	Töötlev tööstus	8 848	9,1	0-1009,9
31	Toit, joogid, tubakas	1 670	26,5	0-1009,9
32	Tekstiil, riietus, nahk	1 288	9,0	0-25
33	Puit ja puidutooted, k.a. möö- bel	199	3,2	0-10
34	Paber ja paberitooted, trüki- tööstus	209	5,0	0-9,6
35	Kemikaalid, nafta, kivisüsi, kumm, plastmass	2 067	4,8	0-71,3
36	Mittemetallilised mineraaltooted	230	4,6	0-12,6
37	Metallitööstus	632	3,6	0-10
38	Masinaehitus ja seadmed	2 300	3,7	0-22
	KOKKU	10 794	10,0	0-1099,9

Allikas: Trade Policy Review. European Union 1997.(1998):WTO, Geneva, lk.138-140.

Tollimaksude kõrval on Euroopa Liidus hakatud järjest enam kasutama nn tollimaksuväliseid kaubanduspiiranguid. Seejuures on tollivälised kaubandusbarjäärid sageli tollimaksudest tõhusamad. Erinevateks piiranguteks on:

1. *Tolli- ehk impordikvoodid*, mille puhul võib mitteliikmesriik tollimaksuvabalt eksportida Euroopa Liidu liikmesriiki kindlaks määratud koguse toodangut. Kui soovitakse eksportida kvoodi suurust ületavat kogust, kaasneb sellega tollimaks. Impordikvoote võib Euroopa Liit kasutada ka olukorras, kui importtoodang ohustab oluliselt Euroopa Liidu tootjaid.
2. *Vabatahtlikud ekspordipiirangud (VER — Voluntary Export Restraint)* – importiv riik (käesoleval juhul EL-i liikmesriik) sunnib eksportijat „vabatahtlikult“ oma eksporti vähendama, kui eksportija toodang ohustab importiva riigi mingit tööstusharu.
3. Samuti on Euroopa Liit sõlminud *ekspordi piiramise lepingud* arengumaadega, kus viimased on teatud kompensatsiooni eest nõustunud EL-i poolsete ekspordipiirangutega tekstiilitoodetele (nn mitmekihiline leping).
4. *Dumpinguvastane tollimaks* konkreetsele tootjale, kehtivusajaga üldjuhul viis aastat pärast tollimaksu esimest rakendamist.
5. *Tasakaalutollid ehk subsiidiumivastane tollimaks*, mida rakendatakse tavaliselt kindla riigi, mitte aga tootja suhtes.
6. Nn *kaitsemeetmete klauslid (safeguard clauses)*, mis pakuvad Euroopa Liidule ajutist kaitset importtoodangu konkurentsi eest juhul, kui importtoodangu puhul pole kasutatud ebaausat konkurentsi.
7. Tollimaksuväliseks kaubanduspiiranguteks võib ka pidada *oma tootjatele paremate konkurentsitingimuste loomist*.

Euroopa Liidust kaupade väljaveol ei kehti põhimõtteliselt piiranguid ning ekspordikontrolli kasutatakse Euroopa Liidus harva. Tavaliselt tähendab see ekspordikvootide määramist (näiteks on ekspordi kontrolli kasutatud siis, kui on soovitud relvastust välja vedada). Ekspordi edendamiseks antakse sageli ekspordilaene (valitsuse toetusena), tootmissubsiidiume ning mitmesuguseid eriotstarbelisi lubasid. Euroopa Liit on kasutanud ekspordiabi põllumajanduses ning subsiidiume terase-, auto-, laeva-, lennuki- ja relvatööstuses.

Rooma lepingu artiklis 238 sätestati võimalus sõlmida kaubanduslepinguid kolmandate riikidega. Lepingute ulatus sõltub Euroopa Liidu kaubanduspartneri majanduslikust arengutasemest ning tema potent-

siaalsest liikmestaatusest. Välja võib tuua kolm suuremat lepingugruppi: üldise eelistussüsteemi (GSP – *Generalized System of Preferences*) lepingud, Lomé lepingud ning kokkulepped Euroopa Liidu ja kolme Euroopa Vabakaubandusassotsiatsiooni riigi vahel, mis jõustusid 1994. aastal, luues sellega Euroopa Majanduspiirkonna (EEA – *European Economic Area*) (Tamm 2002:30–31).

2. ÜLEVAADE EESTI VÄLISKAUBANDUS- POLIITIKA SENISEST ARENGUST

Avatuse ning väiksuse tõttu on väliskaubandusel Eesti majanduses oluline osa. Alates 1994. aastast on kaupade eksport Eestis hõlmanud pidevalt ligi 50% SKP-st, ulatudes 2000. aastal koguni 60,2%-ni (vt tabel 2). Samas on impordi maht perioodil 1994–2003 ületanud ekspordi mahu (Eesti majandusnäitajad ... 2004).

Tabel 2

Eesti väliskaubanduse põhinäitajad aastatel 1994-2003

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Ekspordi osakaal SKP-st (%)	49,8	44,1	38,0	46,3	47,9	45,0	60,2	55,5	48,8	49,7
Ekspord (miljardit EEK)	15,6	19,0	21,3	31,6	37,6	36,8	55,8	57,9	57,0	62,5
Import (miljardit EEK)	20,1	27,4	34,7	48,9	55,2	50,5	72,2	75,1	79,5	89,7
Kaubavahetusbilanss	- 4,5	-8,4	-13,4	-17,3	-17,6	-13,7	-16,4	-17,2	-22,5	-27,2

Allikas: Autorite arvutused allika Eesti majandusnäitajad... 2004 alusel.

Väliskaubanduse suur osakaal muudab Eesti majanduse sõltuvaks maailmamajanduse konjunktuurist ning sunnib otsima stabiilset ekspordija impordibaasi. Seda võib lugeda ka üheks põhjuseks, miks Eesti on

olnud äärmiselt huvitatud Baltimaade omavahelise vabakaubanduse arendamisest ning kiirest Euroopa Liiduga ühinemisest.

Euroopa Liidu osakaal Eesti väliskaubanduses kasvab kiiresti (vt tabel 3) – kui pärast iseseisvumist puudusid Eestil praktiliselt otsesidemed EL-i riikidega, siis aasta-aastalt suurenes liidu tähtsus Eesti väliskaubanduses ning praeguseks on Euroopa Liit paljude kaupade osas Eestile peamine kaubanduspartner (Varblane 2000a:177).

Tabel 3

Euroopa Liidu osatähtsus Eesti väliskaubanduses

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
EL-i osa ekspordis (%)	17,8	19,0	54,0	51,0	48,6	66,7	72,5	76,5	69,5	68,0	68,3
EL-i osa impordis (%)	23,3	23,9	66,0	64,6	59,2	67,8	65,3	62,6	56,5	57,9	53,6

Allikas: Väliskaubandus 1998, Väliskaubandus 2003.

Enne seda, kui 2000. aastal kehtestati tollimaksud kolmandatest riikidest pärit toiduainete impordile, kaupade sissevedu Eestisse ei piiratud. Seetõttu ei olnud riigieelarvesse laekuvad tollitulud märkimisväärsed. Tollitulud on olnud tagasihoidlikud ka pärast 2000. aastat (Varblane 2000a: 179).

Kaubavahetuse liberaliseerimiseks sõlmis Eestis juba enne Euroopa Liiduga ühinemist ulatuslikud vabakaubanduslepingud peamiste kaubanduspartneritega. Nii üritati kompenseerida seda, et Eesti ei kuulunud kuni 1999. aastani Maailma Kaubandusorganisatsiooni (WTO – *World Trade Organisation*). Sõlmitud vabakaubanduslepingutest annab ülevaate tabel 4. Eriti tähtsateks võib pidada vabakaubanduslepingut Euroopa Liiduga ning Baltimaade omavahelises kaubanduses piirangute täielikku kaotamist nii tööstuskaupade kui ka põllumajandussaaduste osas (Varblane 2000a:180).

Siirderiikide suhetes Euroopa Liiduga oli kõige olulisem kindlasti vabakaubandusleping, mis asendus hiljem assotsiatsioonilepinguga. Sellega kohustus Euroopa Liit vabastama Kesk- ja Ida-Euroopa riikidest imporditavad kaubad tollimaksudest varem, kui nemad kõrvaldavad tollimaksud EL-ist tulevatele kaupadele. Eesti puhul ei laienenud see ainult toidukaupadele (Varblane 2000a:180-181).

Eesti vabakaubanduslepingud enne Euroopa Liiduga ühinemist

	Sõlmimise kuupäev	Jõustumise kuupäev
Eesti Vabariigi ja Tšehhi Vabariigi vaheline vabakaubandusleping	19/04/1996	Ajutiselt 01/07/1996, täielikult 02/12/1998
Eesti Vabariigi ja Slovaki Vabariigi vaheline vabakaubandusleping	29/05/1996	Ajutiselt 01/07/1996, täielikult 13/03/1998
Eesti Vabariigi ja Türgi Vabariigi vaheline vabakaubandusleping	03/06/1997	01/07/1998
Eesti Vabariigi valitsuse ja Taani Kuningriigi valitsuse ning Fääri saarte kohaliku omavalitsuse vaheline vabakaubandusleping	27/11/1997	01/12/1998
Eesti Vabariigi ja Sloveenia Vabariigi vaheline vabakaubandusleping	November 1996	Ajutiselt jõustunud 01.01.1997; Sloveenia pole esitanud ratifitseerimisdokumente
Eesti Vabariigi ja Poola Vabariigi vaheline vabakaubandusleping	Ajutiselt 01.01.1999	
Eesti Vabariigi ja Ungari Vabariigi vaheline vabakaubandusleping	Ajutiselt 01.01.1999	
Eesti Vabariigi, Läti Vabariigi ja Leedu Vabariigi vaheline põllumajandustoodete vabakaubandusleping	26.05.1996	01.01.1997; muutis riikidevahelist vabakaubanduslepingut, mis sõlmiti 13.09.1993 ja jõustus 01.04.1994
Eesti Vabariigi ja Ukraina vaheline vabakaubandusleping	25.10.1995	14.03.1996
Eesti Vabariigi ja EFTA vaheline vabakaubandusleping	Detsember 1995	01.06.1996
Eesti Vabariigi ja Euroopa Liidu vaheline vabakaubandusleping	18.06.1994	01.01.1995; leping asendus Euroopa lepinguga, mis sõlmiti augustis 1995 ja ratifitseeriti kõigis liikmesriikides 01.02.1998

Märkus: Ettevalmistamisel oli vabakaubanduslepingute sõlmimine Rumeenia ja Bulgaariaga.

Allikas: Tamm 2002:65.

Samas ei rakendatud Eesti ja EL-i vahelistes kaubandussuhetes kunagi eelnevalt kirjeldatud asümmeetria põhimõtet. Seega pidi Eesti töötlev tööstus olema kohe valmis konkureerimiseks tollivabalt sisseveetavate EL-i tööstuskaupadega. Selle tulemuseks oli töötleva tööstuse väga järsk ümberstruktureerimine (Varblane 2000a:185).

3. EESTI KOHUSTUSED EUROOPA LIIDUGA ÜHINEMISEL

Euroopa Liiduga ühinemisel kujunes Eesti väliskaubanduspoliitikas olukord, kus lisaks tolliliidu liikmeks astumisega kaasnevale tollimaksude ühtlustamisele pidi Eesti harmoneerima oma seadusandluse muude väliskaubanduspoliitiliste vahendite rakendamise ja lepingute sõlmimise osas. Seega, pärast Euroopa Liidu liikmeks saamist toimusid Eesti väliskaubanduspoliitikas järgmised arengud (Varblane 2000b:5):

1. Kuna Eesti pidi võtma üle Euroopa Liidu ühtsed tollimaksud kolmandate riikide suhtes, nõudis see kahte liiki muudatusi. Esiteks, Eesti kohustus muutma oma tollitariifid võrdseks Euroopa Liidu omadega, sest tolliliitu kuuluvatel riikidel tuleb rakendada kolmandate riikide suhtes ühesuguseid tolle. Teiseks, Eesti kohustus tühistama oma tollitariifid Euroopa Liidu liikmesriikide suhtes, sest tolliliitu kuuluvatel riikidel tuleb loobuda kaubandustõkete kasutamisest teiste samasse liitu kuuluvate riikide osas.
2. Eesti kohustus rakendada kõiki Euroopa Liidu poolt liitumise hetkel kasutatavaid tollimaksuväliseid kaubanduspoliitilisi vahendeid (kvoodid, ekspordimaksud, ekspordisubsiidiumid, sanitaartechnilised nõuded jne).
3. Eesti pidi harmoneerima kaubanduspartneritega sõlmitud väliskaubanduslepingud Euroopa Liidu vastavate lepingutega ja hakkama neid täitma liitumise hetkest alates. Samuti tuli Eestil rakendada Euroopa Liidu ja kolmandate riikide vahel sõlmitud väliskaubanduslepinguid.

Kui analüüsida nimetatud kolme nõuete rühma, kaasnesid Euroopa Liidu tollitariifide võrgustiku ülevõtmisega Eesti jaoks väga suured muutused. Probleeme ei tekitanud niivõrd tollitariifide tühistamine Eu-

roopa Liidu liikmesmaade suhtes – sest neid polnud Eestis rakendatudki –, vaid pigem kohustus hakata end kaitsma kolmandatest riikidest imporditavate toidukaupade eest. Kaubanduspiirangud kehtestati ka tekstiili- ja rõivatoodete osas. Tänu soodsale liitumislepingule säilis Eestis võimalus importida Venemaalt ja Ukrainast terast ja terasetooteid samas mahu, mis varasemalt. Ka Jaapanist sisseveetavate autode impordikvoot ei osutunud probleemiks.

Küsimusi tekitas ka standardite ja teiste tehniliste nõuete harmoneerimise kohustus (Varblane 2000b:7). 1996. aastaks oli Euroopa Liidu kolmel standarditega tegeleval komiteel välja töötatud üle 1000 standardi, mille abil jälgitakse importkaupade sisenemist Euroopa Liitu (Trade Policy ... 1998:64).

Kaubanduspartneritega sõlmitud väliskaubanduslepingute osas tekitas Eesti jaoks probleeme Ukrainaga sõlmitud vabakaubandusleping, sest selle säilitamine oli Eestile strateegiliselt oluline. Ukraina turg on oluline esmajoones Eesti kalatoodete eksportööridele, kuid ka teistele toiduainetööstustele. Seetõttu kardeti, et kui Eesti loobub vabakaubanduslepingust, võib see vallandada Ukraina vastureaktsiooni (Varblane 2000b:7). Praegu asendab Eesti vabakaubanduslepingut Ukrainaga Euroopa Liidu ja Ukraina vaheline kaubandusrežiim (Ukraine... 2004).

4. REGIONAALSE LÕIMUMISEGA KAASNEVAD MUUTUSED KAUBANDUSES JA RESSURSSIDE PAIGUTUSES

Eesti ühinemine Euroopa Liiduga mõjutab ning mõjutab meie majanduslikku heaolu nii positiivselt kui negatiivselt. Kaubanduspoliitiliste muutuste analüüs tugineb teoreetilises plaanis tolliliidu üldteooriale, mille järgi tolliliit suurendab ühelt poolt konkurentsi ja kaubavahetust tolliliidu liikmesriikide vahel, kus ilmneb liikumine vabakaubanduse poole. Teisest küljest aga suurenevad kaubandustõkked ülejäänud maailmaga ning väheneb konkurents tolliliitu mittekuuluvate riikidega – seega liigutakse suurema proteksionismi suunas. Hinnates Euroopa Liiduga ühinemise mõju Eestile, tuleks mõlemaid aspekte vaadelda eraldi.

Laialt levinud arvamuse kohaselt on tolliliidu loomine samm edasi vabakaubanduse suunas, parandades seega heaolu. Majandusteoreetikud on aga oma töödes näidanud, et tolliliidu loomine võib nii parandada

kui ka halvendada tootmistegurite paigutust ja majanduslikku heaolu (Baldwin ja Venables 1995). Jacob Viner, tolliliidu üldteooria looja, näitas, et tolliliidu loomine võib viia kaubavahetuse loomisele või kaubanduse ümbersuunamisele (Viner 1950). Järgnevalt kasutatakse tolliliidu üldteooriat EL-i idalaienemise väliskaubanduslike mõjude hindamisel.

Kui enne Euroopa Liitu astumist toodetaks Eestis mingit kaupa suuremate kuludega kui mõnes teises Euroopa Liidu liikmesmaas, siis loob tolliliiduga ühinemine võimaluse osta sellest riigist sisse madalamate tootmiskuludega valmistatud kaupa. Sel juhul on tegemist *kaubavahetuse loomisega*. Ressursside kasutamise efektiivsus suureneb, sest Eesti majanduses korraldataks tootmine ümber. Samuti hoitakse kaubavahetuse loomisega Eestis kokku kulutusi, sest kodumaine kallid toodang asendatakse odavamaga importkaubaga, mis omakorda suurendab tarbimist. Ühinemisel Euroopa Liiduga seda laadi kaubavahetust ei loodud, kuna juba siis ei olnud Eesti kehtestanud kaupade impordile Euroopa Liidu riikidest tollimakse ning impordi struktuur kujunes seetõttu täiesti vabalt ja imporditööriide seisukohalt parimast päritoluriigist (Varblane 2000b:8).

Astudes Euroopa Liitu, pidi Eesti tollide ühtlustamisel kehtestama kolmandate riikide kaupade impordile tollimaksud. Kui selle tulemusena pidi Eesti suunama mingi kauba impordi ümber odavast Euroopa Liitu mittekuuluvast riigist kallimasse Euroopa Liidu liikmesmaasse, kaasnes Eesti jaoks *kaubavahetuse ümbersuunamine*, mis halvendab ressursside kasutamist ja vähendab heaolu. Hinnatõusu tulemusena tarbijad kaotavad ja saavad tarbida väiksema koguse kaupa. Kui antud kaup on väikese hinnapaindlikkusega (näiteks esmatarbekaup), peavad tarbijad sama kaubakoguse eest maksma kõrgemat hinda. Sellega võidavad Eesti tootjad, sest maailmaturu hinna asemel hakkab Eestis kehtima maailmaturu hinnast kõrgem Euroopa Liidu siseturu hind. See lubab Eesti tootjatel tõsta hinda ja saada täiendavat kasumit (Varblane 2000b:8-9).

Samas on võimalik, et kui kodumaal vastavat kaupa ei toodeta, ei saa mitte keegi hinnatõusust kasu. Eesti ühinemisel EL-iga oli selliseks kaubaks suhkur.

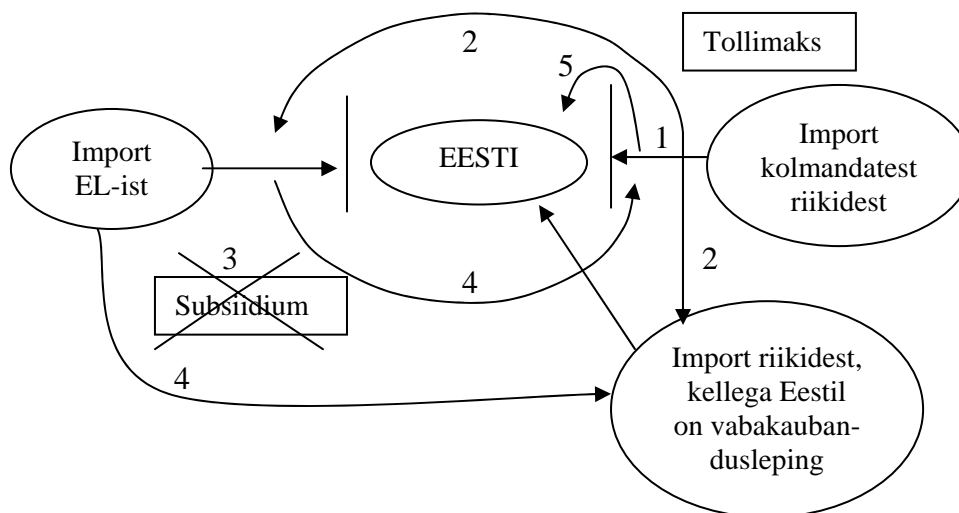
Kokkuvõttes, kaubavahetuse loomine on riigi majandusele üldjuhul kasulik, sest see parandab ressursside paigutust ning suurendab heaolu. Kaubavahetuse ümbersuunamine on aga kahjulik, sest vähendab majanduslikku heaolu. Kehtib üldine seaduspära: mida suurem on tolliliiduga ühineva riigi esialgne tollimaks mingile kaubale ning mida hinnapaindlikum on kodumaine pakkumine ja nõudlus sellele kaubale, seda suurem on regionaalsel lõimumisel selle riigi tulu kaubavahetuse loomisest. Seega võib Euroopa Liiduga ühinemisel rohkem see riik, mis

kasutab suhteliselt proteksionistlikku kaubanduspoliitikat, sest suure tõenäosusega leidub Euroopa Liidus kaubanduspartner, kes suudab kaupu tarnida hinnaga, mis on madalam kui antud kauba hind odavast kolmandast riigist koos Euroopa Liidu poolt rakendatud imporditolliga (Varblane 2000b:9).

Euroopa Liiduga liitumise eelses kaubanduspoliitikas tugines Eesti põhimõttele, et turujõud paigutavad liberaalse poliitika korral tootmistegureid efektiivselt, s.o vastavalt Eesti suhtelistele eelistele (Varblane 2000b: 9). Seetõttu kasutati enne 2000. aastat kaubandust piiravaid vahendeid minimaalselt. 2000. aastal toimus aga mitu olulist muutust – Eesti kehtestas tollimaksud kolmandatest riikidest imporditavatele toiduainetele ning Euroopa Liit lõpetas ekspordisubsiidiumide maksmise Eestisse müüdavatele baastoiduainetele (Varblane *et al* 2004b:68). Sellega kaasnesid nii kaubavahetuse ümbersuunamise kui loomine (vt joonis 1):

1. Tollimaksu kehtestamise tulemusena muutusid toidukaubad kallimaks kui imporditavad tooted Euroopa Liidust.
2. Import kolmandatest riikidest suundus ümber Euroopa Liitu ja riikidesse, kellega Eestil oli vabakaubandusleping.
3. Pärast Euroopa Liidust pärit kaupade impordilt subsiidiumite kaotamist muutus teatud kaupade sissevedu EL-ist kallimaks kui kolmandatest riikidest pärit tollimaksudega import.
4. Nende kaupade osas suundus import Euroopa Liidust tagasi kolmandatesse riikidesse ning riikidesse, kellega Eestil oli vabakaubandusleping.
5. Osa kolmandatest riikidest pärit impordist, millele oli kehtestatud tollimaks, oli odavam, kui Euroopa Liidust pärit import ja ka nendest riikidest pärinev import, kellega Eesti oli sõlminud vabakaubanduslepingud.

Euroopa Liidu ühtse tollimaksumäära kehtestamise tulemusena kallinesid 2004. aasta 1. mail mõned sisseveetavad kaubad uuesti. Import suundus tagasi EL-i uutesse ja vanadesse liikmesriikidesse. Seega muutus Eesti Euroopa Liidu liikmena proteksionistlikumaks. Samas tuleb toidukaupade puhul arvesse võtta asjaolu, et Eesti käitumine enne 2000. aastat oli täiesti ainulaadne, sest enamasti kasutasid teised riigid ulatuslikke väliskaubanduspoliitilisi vahendeid oma põllumajandussektori kaitseks. Pärast ühinemist Euroopa Liiduga võttis selle põhimõtte üle ka Eesti. Tulemuseks oli mõõdukas hinnatõus – toidukaubad olid 2004. aasta septembris vaid 6 % kallimad kui aasta tagasi.

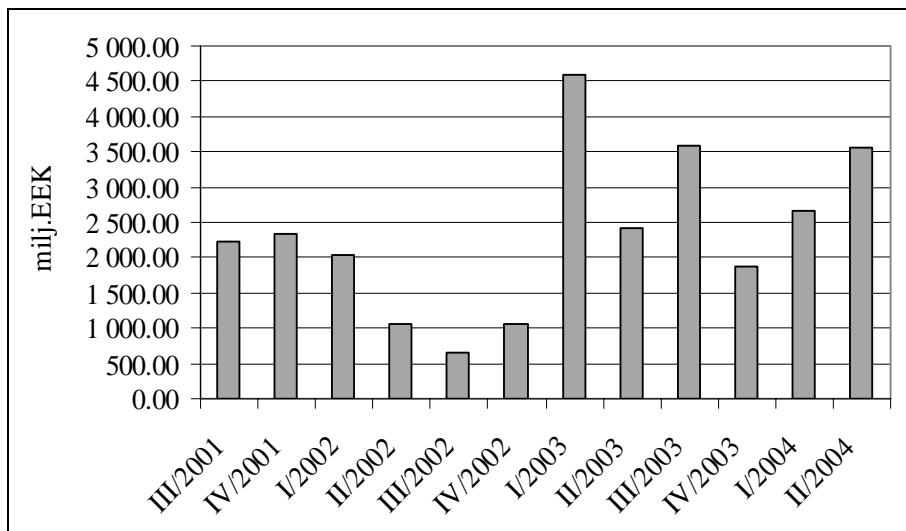
Joonis 1. Tollimaksude kehtestamise ja Euroopa Liidu ekspordisubsiidiu-
mide kaotamise mõju Eesti toidukaupade impordile.

Allikas: Varblane jt 2004b:68.

Regionaalse lõimumisega kaasnevad ka muutused ressursside paigutuses ning nn akumulatsiooni- ja asukohaefektid.

Muutused ressursside paigutuses on tihedalt seotud kaubavahetuse loomise ja -ümbersuunamisega. Kaubavahetuse loomist võib defineerida ka kui kodumaise vähemefektiivse tootmise asendamist partnerriigi efektiivsema tootmise ning odavama toodanguga. Kodumaised ressursid, mis vabanesid ebaefektiivsest tootmisest, liiguvad nendesse harudesse, kus kodumaine tootmine on tõhusam kui partnerriikides. Selle tulemuse-
na hakatakse kodumaal ressursse efektiivsemalt kasutama. Kaubanduse ümbersuunamisega kaasneb aga ressursside ebaefektiivne kasutamine, sest mittepartnerriigi efektiivne tootmine ehk odavam toodang asendatakse partnerriigi vähemefektiivse impordiallikaga (Riik 2000:13-14).

Akumulatsiooniefekt on seotud välisinvesteeringute mahuga. Mitmed uuringud on näidanud, et välisinvesteeringute juurdevool potentsiaalsetesse liikmesriikidesse kasvab vahetult enne regionaalse blokiga liitumist. Otseste välisinvesteeringute kasvu oli märgata ka Eestis (vt joonis 2). Põhilised Eestisse investeerijad on Euroopa Liidust ja nende peamine eesmärk on muuta tootmist efektiivsemaks ja hõlmata turgu.

Joonis 2. Otseinvesteeringud Eestisse perioodil III kvartal 2001–II kvartal 2004.

Allikas: autorite koostatud Otseinvesteeringukapitali ... 2004 alusel.

Asukohaefekt on seotud tootmise paiknemisega regionaalse bloki sees ehk siis bloki liikmesriikides. Täiusliku konkurentsi tingimustes peaks regionaalne lõimumine tooma kaasa tegurihindade ühtlustamise blokis (Riik 2000:26). Kui tegurihinnad bloki sees on ühtlustunud, hakkavad tootmise asukohta mõjutama teised tegurid. Praeguseks on aga tootmistegurite hinnaerinevused (eriti tööjõukulude osas) liidu sees ikka veel suured. Näiteks Eesti, Rootsi ja Soome palgatase erineb märgatavalt. Soome keskmine tööjõukulude tase töötlevas tööstuses moodustab Rootsi tasemest umbes 77% ning Eesti tööjõukulud töötlevas tööstuses on 10 korda Rootsi tasemest madalamad (Tamm 2004:81). Seega mõjutavad hetkel tootmise paiknemist bloki liikmesriikide vahel ikka veel tegurihindade taseme erinevused.

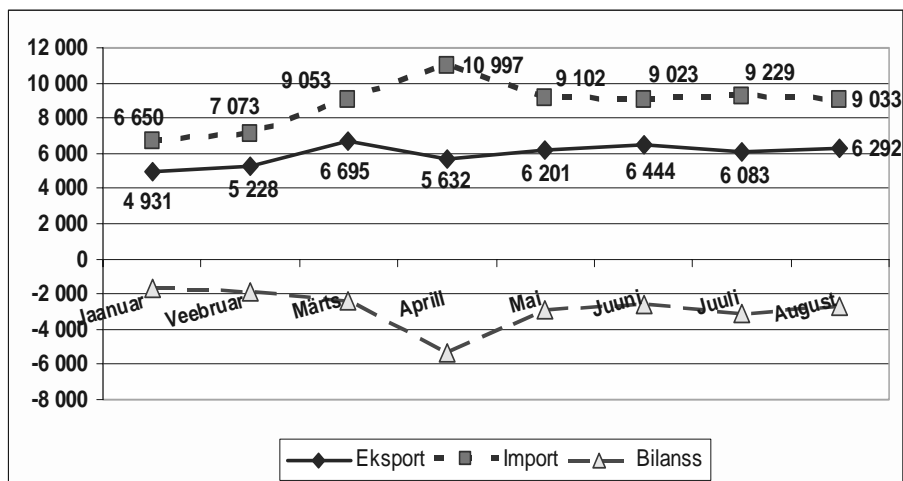
Eelnev analüüs tugines klassikalisele väliskaubandusteooriale, kus riikidevahelise kaubavahetuse ja spetsialiseerumise määrab ära suhteline eelis. Samas võib kaubavahetus osutada mõlemale osapoolle kasulikuks ka juhul, kui suhteline eelis puudub – kui näiteks Eestil pole ühtegi toodet, mille suhteline hind oleks madalam kui meie partnerriigil. Sel juhul oleks kaubavahetuse aluseks spetsialiseerumine teatud kitsalt piiritletud toodete valmistamisele suurtes kogustes, nii et ilmneks mastaabisäästu efekt, mis avaldub tooteühikule langevate kulude alanemises toodangu

mahu mitmekordistumisel. Selle põhjuseks võivad olla näiteks paremad võimalused firma tootmisvõimsuste ärakasutamiseks, juhtimissüsteemi ümberkujundamiseks, kogemuste omandamiseks jne.

Kindlasti andis ühinemine Euroopa Liiduga Eesti ettevõtetele paremad võimalused oma spetsialiseerumise niši otsimiseks, et kasutada ära mastaabisäästu efekti. Selle eelduseks on aga Eesti firmade piisav suurus. Väga suure tõenäosusega tuleb Eesti ettevõtetel lähiaastatel liituda, et olla Euroopa Liidu turul konkurentsivõimelised (Varblane 2000b:9-10).

5. MUUTUSED EESTI VÄLISKAUBANDUSES 2004. AASTAL

Analüüsidest Euroopa Liiduga liitumise järgselt Eesti väliskaubanduse struktuuris riikide ja kaubagruppide lõikes ning importööride käitumises toimunud muutusi, tuleb märkida, et tervikuna oli Eesti väliskaubanduse käive 2004. aasta algusest seitsme kuu jooksul kokku 102,6 miljardit krooni, millest eksport moodustas 41,3 ja import 61,3 miljardit krooni. Seega oli sel perioodil kaubandusbilansi puudujääk kokku 20 miljardit krooni (vt joonis 3). Arvestatud on kaubavahetust nii Euroopa Liidu kui kolmandate riikidega põhikaubandussüsteemi järgi.

Joonis 3. Eesti väliskaubandus 2004. aastal.

Allikas: autori joonis, kasutatud Eesti Statistikaameti väliskaubanduse andmeid.

Import kasvas ülikiirelt vahetult enne liitumist EL-iga. Impordi maht 2004. a jaanuaris oli ligi 7, märtsis 9 ja aprillis koguni 11 miljardit krooni, olles 2003. a samade perioodide impordi mahtudest suurem vastavalt 5, 18 ja 47 protsenti. Impordi maht kasvas peamiselt seetõttu, et varuti kaupu, millele hakati alates 1. maist 2004 rakendama EL-i ühtset välistollimaksu. Sisuliselt oli tegemist liitumiseelse kaubandusšokiga, mis tipnes kõigi aegade suurima kaubandusbilansi puudujäägiga – 5,3 miljardit krooni 2004. aasta aprillis.

Võrreldes eelmise aasta sama perioodiga oli import ajavahemikus jaanuar kuni aprill 2004 (periood enne liitumist) 19,9% suurem ning liitumisjärgsel perioodil (mai kuni juuli 2004) 25% suurem. Seega kasvas import liitumise järel isegi kiiremini kui enne Eesti ühinemist. Ka ekspordi osas oli 2004. aasta nelja esimese kuu kasv aasta varasemaga võrreldes 16,5% ja maist juulini 22,4%.

Seega on Euroopa Liiduga ühinemine muutnud aktiivsemaks nii ekspordi- kui imporditegevuse Eestis. Kindlasti tuleb rõhutada, et need on esialgsed järeldused, sest 1. maist 2004 muutus Eestis väliskaubanduse andmete kogumise süsteem. Kaubavahetuse andmed Euroopa Liitu mittekuuluvate riikidega (nn kolmandad riigid) põhinevad nagu varemgi tollideklaratsioonide andmetel (*Extrastati* aruanded). Kaubavahetuse andmeid Euroopa Liidu liikmesriikide vaheliste tehingute kohta kogutakse statistilistes aruannetes (*Intrastat*). Kuna aga Intrastati vaatlusega on hõlmatud vaid need ettevõtted, kelle kaubavahetus Euroopa Liidu riikidega on ulatuslik, ning kõik ettevõtted ei esita aruandeid õigel ajal, siis kasutab Eesti Statistikaamet kogu EL-iga kaubavahetuse käibe hindamiseks statistilisi meetodeid. Seetõttu korrigeeritakse hinnanguid täiendava info laekumisel, mis võib andmeid lõpuks oluliselt muuta.

Huvitav on analüüsida esmaseid muutusi Eesti väliskaubanduse struktuuris kaubanduspartnerite lõikes. Tabelis 5 on toodud Eesti peamiste ekspordi sihtriikide osatähtsused koguekspordis vastaval perioodil. On märkimisväärne, et Eesti jaoks on teised Euroopa Liiduga liitunud siirdemaad muutumas tähtsateks ekspordi sihtturgudeks. Eriti on kasvanud Ungari osakaal – 1,3%-lt 2003. aastal 5,2%-ni 2004. aasta juulis. Ka Läti ja Leedu tähtsus Eesti eksporditurgudena on kasvanud – 2002. aastal 10,9%, 2003. aastal 10,7% ning 2004. aasta juulis 12,7% Eesti koguekspordist. Kohe pärast Eesti ühinemist EL-iga kasvas ka Venemaa osatähtsus ekspordi sihtturgude hulgas. Kui veel 2004. a aprillis oli Venemaa osatähtsus vaid 2,3% Eesti koguekspordist, siis juulis oli see juba 6,5% ja esialgsete andmete alusel augustis koguni 7,2%. Sellel võib olla kaks põhjust. Esiteks, pärast Eesti ühinemist EL-iga muutus Venemaale eks-

portimine lihtsamaks, sest meie tooteid hakati kohtlema samaväärselt teiste EL-i riikide kaupadega (ehk sisuliselt topelttolle enam ei kehtestata). Teiseks, seni eksportis Eesti Venemaale topeltollide vältimiseks läbi Ukraina, Valgevene ja EL-i liikmesriikide. Euroopa Liidu liikmena ei olnud see aga enam vajalik ning nii hakkas statistika kajastama tegelikku Eesti-Vene kaubavahetust.

Tabel 5

**Eesti peamised ekspordipartnerid aastatel 2002-2004
(riikide osatähtsus Eesti põhiekspordist protsentides)**

Sihtriik	2002	2003	2004				
			märts	aprill	mai	juuni	juuli
Soome	24,8	25,9	27,0	24,5	23,7	23,1	21,4
Rootsi	15,3	15,3	17,3	17,6	18,3	15,5	12,8
Saksamaa	9,9	9,9	8,8	7,9	9,6	7,0	8,9
Läti	7,4	7,0	7,7	9,7	6,8	7,5	8,4
Ühendkuningriik	4,8	4,2	3,1	4,2	3,5	3,8	4,9
Taani	4,5	3,9	3,2	3,4	3,9	2,9	3,1
Venemaa	3,3	3,9	3,3	2,3	4,3	5,5	6,5
Leedu	3,5	3,7	3,3	3,2	3,6	4,6	4,3
Norra	3,4	3,6	3,3	2,9	3,9	3,4	2,5
Holland	3,4	3,0	3,2	2,9	3,4	3,3	2,6
USA	2,2	2,5	2,4	3,2	2,8	2,8	3,7
Ungari	1,3	1,3	2,8	1,4	2,7	4,4	5,2

Allikas: autorite arvutused Eesti Statistkameti väliskaubanduse andmebaasi põhjal.

Paralleelselt Kesk- ja Ida-Euroopa-suunalise kaubanduse tähtsuse kasvuga on vähenenud Soome ja Rootsi osakaal Eesti ekspordis. Kui 2003. aastal moodustasid need kaks riiki 41,2% Eesti ekspordist, siis 2004. aasta suvel oli see 34,2%. Oma osa mängib siin muidugi statistiline viga seoses üleminekuga Intrastati andmete kasutamisele, kuid sellest hoolimata on suund vanade EL-i liikmesriikide osakaalu vähenemisele.

Tabelis 6 on toodud Eesti peamised impordiallikad (osakaaluna koguimpordist vastaval perioodil). Huvitav on jälgida importööride käitumist vahetult enne Eesti ühinemist EL-iga, analüüsides impordi struktuuri märtsis ja aprillis 2004 ning võrrelda seda liitumisjärgse ajaga maist juulini 2004. Euroopa Liitu mittekuuluvad riigid muutusid Eesti jaoks väga tähtsateks impordiallikeks märtsis ja aprillis 2004. Näiteks kasvas

2004. a aprillis Venemaa osatähtsus 10,8%-ni ja langes seejärel mais kaks korda – 5,9%-ni. Veelgi drastilisemad muutused toimusid kaubavahetuses Jaapani ja Hiinaga. 2004. a aprillis kasvas Jaapani osatähtsus koguimpordis 6%-ni ja seejärel langes mais 0,3%-le. Hiina osatähtsus oli 2004. a aprillis 5,1% ja mais vaid 1,2% Eesti koguimpordist.

Impordi kõrghetkel, 2004. aasta aprillis suurenes märtsiga võrreldes peaaegu kõigi kaubarühmade import. Kasv oli märkimisväärne eelkõige mineraalse kütuse (495 miljoni krooni võrra), transpordivahendite (400), põllumajandussaaduste ja toidukaupade (305), metalli ja metallitoodete (258), keemiatööstuse tooraine ja toodete (168) ning masinate ja seadmete (105 miljoni krooni võrra) sisseveo osas.

Tabel 6

**Eesti peamised impordipartnerid aastatel 2002-2004
(riikide osatähtsus Eesti põhiimpordist protsentides)**

Sihtriik	2002	2003	2004				
			märts	aprill	mai	juuni	juuli
Soome	17,1	15,9	14,6	21,4	23,4	24,5	19,9
Saksamaa	11,2	11,3	11,6	12,1	14,0	13,1	11,7
Rootsi	9,5	8,8	8,5	9,0	11,6	9,8	7,7
Venemaa	7,4	8,6	10,8	10,8	5,9	7,3	7,2
Hiina	5,0	5,1	5,0	5,1	1,2	2,5	3,3
Ukraina	1,8	2,2	1,8	2,2	1,3	1,3	0,7
Jaapan	3,9	6,0	3,9	6,0	0,3	1,5	3,9
Leedu	2,9	5,2	2,9	5,2	4,8	5,5	5,0
USA	2,8	3,5	2,8	3,5	3,3	1,5	1,2
Itaalia	4,6	3,2	3,3	2,1	2,3	2,2	2,4
Läti	2,4	2,4	2,5	5,0	5,7	4,4	5,2
Holland	2,7	2,3	2,5	3,9	4,9	3,3	2,9
Taani	2,4	2,2	2,5	2,3	2,1	2,3	2,0
Poola	2,8	2,8	2,8	2,7	3,3	3,4	8,4
Prantsusmaa	2,6	2,8	2,6	2,5	4,8	1,6	2,6

Allikas: autorite arvutused, kasutades Eesti Statistkameti väliskaubanduse andmebaasi.

6. MUUTUSED PROBLEEMSETES VALDKONDADES PÄRAST EESTI ÜHINEMIST EUROOPA LIIDUGA

Nagu juba eespool märgitud, avaldub Euroopa Liidu ühtse tollimäärade süsteemi puhul kaskaadiefekt – lõpptoodetele kehtestatud tollimaksud on kõrgemad kui toorainete ja pooltoodete omad. Seega ei olnud Eestil, kes on seni eksportinud valdavalt tooraineid ja pooltooteid (puit ja puidutooted, keemiatööstuse lihtkomponendid, masinaehituse pooltooted), nendes valdkondades täiendavat kaitset oodata.

Eriti kasulikuks osutus Euroopa Liidu väliskaubanduspoliitika Eesti puidusektorile, mis sõltub järjest enam Venemaalt imporditavast toormest. 2003. aastal imporditi sealt hinnanguliselt 30% kogu Eesti tööstuse palgivajadusest. Tabelis 7 on esitatud 2004. aasta maist kehtestatud tollimaksumäärad puiduklastris toodetavatele või toorainena kasutatavatele kaupadele. Tavaline tollimaksumäär kehtib riikidele, kes ei kuulu Maailma Kaubandusorganisatsiooni (näiteks Venemaa, Ukraina), soodumäär aga kõigile WTO liikmetele. Euroopa Liit kasutab ka puidutoodete osas nn kaskaadiefekti – tollid puuduvad üldse või on väga väikesed nende kaupadele, mida kasutatakse toorainena edasises väärindamisprotsessis (ümarpuit, tselluloos). Samas on tollimaksud täiesti arvestatavad (15-20%) lõpptoodete osas – puitmööbel, kokkupandavate puitmajade detailid, paber, puitplaadid.

Järelikult ei hakka Eesti saetööstust piirama tollid palgi importimisel Venemaalt. Samuti oleks võimalik Venemaalt tollivabalt sisse tuua tselluloosi, kui meil oleks endal arvestatav paberi valmistamise tootmisvõimsus. Mööbli- ja plaaditööstuses kehtestatakse aga Venemaalt imporditavale kaubale kaitsetollid. Nii on Venemaale rajatud Soome või teiste EL-i riikide tehastes toodetud plaadid, mööbel ning jätkatud ja painutatud puitmaterjal tulevikus tollimaksude tõttu 15-20% kallimad kui vastavad Eesti tooted. Seega muutub Eesti mööblitööstuse jaoks Venemaalt nende toodete importimine kallimaks.

Eesti impordib suures mahus tööstusriikidest pärinevaid lõpptooteid. Euroopa Liidu liikmena on lõpptoodete import teistest liikmesmaadest kaubandustõketeta ka tulevikus. Samas muutub Eesti jaoks raskeks nende toodete import väljastpoolt Euroopa Liitu. Kapitali- ja ka tarbekaupade importimisel Ameerika Ühendriikidest, Jaapanist ja Kagu-Aasia maadest tuleb edaspidi järgida Euroopa Liidu ühtse väliskaubandus-

poliitika põhimõtteid ning ellu viia Euroopa Liidu kasutatavaid siseturu kaitsemeetmeid.

Tabel 7

**Euroopa Liidu ühtsed tollimaksumäärad
puidu-, paberi- ja mööblitööstuses**

Kaubakood	Kaubagrupp	Tollimaksu määr (protsentides)	
		Tavaline	Soodusmäär
4401	Küttepuu	vaba	vaba
4402	Puusüsi	13	vaba
4403	Ümarpuut	vaba	vaba
4404	Lõigatud puit	7	vaba
4407	Jätkatud materjal	14	4
4408	Vineer	14	3-4
4409	Painutatud puit	15	-
4410	Puitplaadid	13	7
4411	Puitkiudplaadid	15	7
4415	Pakendid	13	4
4416	Puitmaja detailid	14	vaba
4701	Tselluloos	vaba	vaba
4801	Paber	18	4
9402	Erimööbel (haiglad, juuksuri- töökojad jne)	17	0-3,7
9403	Puitmööbel büroodes, köögis jne.	18	0-2,7
9404	Madratsid jne	20	0-3,7
9405	Kokkupandavate puitmajade komponendid	14	0-2,7

Allikas: Varblane jt 2004.

Järgnevalt käsitletaksegi mõningaid valdkondi, kus enne ühine-
mist Euroopa Liiduga oodati Eesti jaoks kõige suurema tõenäosusega
kaubavahetuse ümbersuunamise efekti. Tegemist on nn kaubavahetusele
tundlike sektoritega: põllumajanduses, söe- ja terasetööstuses, tekstiili-,
kuid ka autotööstuse ning mõnede elektroonika- ja farmaatsiatööstus
harudega.

6.1. Teras ja terasetooted

Terase- ja söetootmine on Euroopa Liidus olnud seni väga tugevalt kaitsitud ning poliitilistel põhjustel on selle sektori liberaliseerimine olnud väga aeglane.

Liitumisläbirääkimiste ajal oli Eestil vaja väga tugevasti võidelda selle eest, et pärast ühinemist Euroopa Liiduga saaks Eesti jätkata oma senist terase ja terasetoodete importi traditsioonilistest partnerriikidest Venemaalt ja Ukrainast. Euroopa Liit rakendas raua- ja terasetoodetele impordikvoote SRÜ riikide suhtes, lubades sealt importida vaid ligikaudu 1 miljon tonni terast aastas. Senine kvoot on Euroopa Liidu terasetootmisega võrreldes väga väike, moodustades vaid 0,5% Euroopa Liidu terasetoodangust (Trade Policy... 1998:50). Kui selline kvoot oleks kehtestatud Eestile, oleks terve rida tööstusharusid pidanud oma impordi ümber suunama kallimatele tootjariikidele. Liitumisläbirääkimiste ajal suutis Eesti väga efektiivselt tegutseda ning lõpptulemusena sai Eesti ainukese uue liitujana õiguse jätkata terasetoodete importi SRÜ riikidest samas mahus nagu varem ja isegi suurendada importi, kui see peaks olema vajalik majanduse arengu tingimustes. Sellega lahenes kogu teraseprobleem Eestile soodsalt.

6.2. Koduelektronikakaubad

Pärast Eesti ühinemist Euroopa Liiduga rakendus liitu mittekuuluvatest riikidest sissetoodavatele koduelektronikakaupadele tollimaks, mille määrad on toodud tabelis 8. Üldiselt on tollimaksude tase kolmandatele riikidele suhteliselt mõõdukas. Kõrgem on EL-i turu kaitse nn pruunide kodumasinate osas (s.t telerid, videod, DVD-mängijad jne), kus maksimaalne tollimaksumäär ulatub 14%-ni. Samas on valgete kodumasinate (külmkapid, pesumasinad jne) osas maksimaalne tollimaksumäär vaid 5%.

Tollimaks mõjutab kaubagruppe erinevalt – elektriseadmete importi rohkem kui mehaaniliste masinate oma. Esimesel juhul impordib Eesti ligi poole tollimaksuga maksustavatest mitteliikmesriikidest, teisel juhul lisandus tollimaks viiendikule imporditavaist kaupadest.

Euroopa Liidu tollimaksumäärad koduelektronika kaupadele

EKN kauba-grupp	Kaubagrupp	Minimaalne ja maksimaalne tollimaksumäär impordile kolmandatest riikidest (%)	EL-i tollimaksu-määrade aritmeetiline keskmine (%)
84	Külmikud	1,5-2,5	2,0
84	Pesumasinad	2,6-3	2,8
85	Mikrolaineahjud	5	5,0
85	Pliidid	2,7	2,7
84	Õmblusmasinad	3,7-9,7	6,4
84	Nõudepesumasinad	2,7	2,7
84	Konditsioneerid	2,2-2,7	2,5
85	Telerid	14	14,0
85	Autostereod	2-14	7,3
85	Muusikakeskused	2-14	*
85	Väike pruun tehnika	0-14	*
85	Videod	14	14,0
85	DVD-mängijad	14	14,0
85	Videokaamerad	4,9-14	9,5
	<i>Valge tehnika</i>	<i>1,5-5</i>	
	<i>Pruun tehnika</i>	<i>0-14</i>	
	<i>Kokku</i>	<i>0-14</i>	

Märkus: * EKN hakkas kehtima 01.01.2003 ja nende kaubagruppide klassifitseerimises on teatud ebamäärasus.

Allikas: Mõtsmees ja Varblane, 2003.

Lisandunud maksumäär sama klassi kaupadele on ühesugune kõigi Eesti ettevõtete jaoks, erinevus ettevõtte tasandil tuleneb maksustatava kauba osakaalust. Seega on kõige rohkem muutunud nende Eesti koduelektronikaga kauplevate firmade olukord, kes kauplevad rohkem nn pruunide kodumasinatega ja kes toovad suurema osa oma kaubast sisse väljastpoolt Euroopa Liitu. Ka esmapilgul tühisena tunduv tollimaksumäär kergitab hindu lõpptarbija tasandil. Näiteks odavamate telerite klassis samasuguse sisseostuhinna 2250 krooni juures kujuneb kolmandatest

riikidest koos tollimaksuga imporditud teleri lõpphinnaks 4256 krooni. Sama alghinnaga teleri importimisel EL-i riikidest aga vaid 3734 krooni. Seega tõusevad näiteks Koreast või Jaapanist imporditavate odavate telerite hinnad ligi 500 krooni, kallimate telerite osas aga on see hinnatõus ca 6000 krooni.

6.3. Mootorsõidukid

Ehkki Euroopa Liit on maailma suurim mootorsõidukite tootja (34%-lise turuosaga), on Ameerika Ühendriikide ja Jaapani autotootjad tootmiskulude osas konkurentsivõimelisemad. Võrreldes 2001. aastaga on Euroopa Liidus autotoodang vähenenud 17,2 miljonilt autolt 16,8 miljonile autole 2003. aastal (Automotive Sector 2004). Seetõttu kaitstakse mootorsõidukite importi Euroopa Liitu mitmete abinõudega. Imporditavatele sõidu- ja veoautodele on kehtestatud tollimaksud keskmise määradega 10 ja 13%. Kuna see ei ole aga olnud piisav Jaapani autode sissevoolu piiramiseks, sõlmis Euroopa Liit 1991. aastal Jaapaniga pikemaks perioodiks vabatahtliku ekspordi piiramise (*voluntary export restraint*) lepingud. Näiteks 1997. aastaks oli Jaapani mootorsõidukite lubatud impordimaht 1,09 miljonit autot, mis moodustas ca 7,8% Euroopa Liidu siseturul müüdavatest sõiduautodest (European Union... 1999). Viimati uuendati Euroopa Liidu ja Jaapani lepingut 2001. aastal.

Analüüsisides arenguid Eesti autoturul, on alates 2000. aastast registreeritud Eesti turul aina rohkem uusi autosid. Kuna Jaapanist ja Koreast Eestisse kasutatud autosid praktiliselt ei impordita, siis hõlmasid Jaapanist ja Koreast pärit autod ca 40% Eesti uute autode impordist. Euroopa Liidu liikmena rakendus neile 10%-line tollimaks, mis olenevalt sellest, kui tugev on konkurentsivõitlus jaemüüjate vahel võimendub lõpuks ka Jaapani, Korea ja ka USA autode hinna tõusus Eesti turul.

kujunemist ja arengut, millest annab ülevaate tabel 10. Imporditavate autode arv sisaldab ka kasutatud autosid. Seetõttu on tollimaksude seisukohalt oluline jälgida pigem just uute autode sissevedu ja selle dünaamikat kolmandatest riikidest (esmajoones Jaapanist ja Koreast).

6.4. Põllumajandussaadused

Eesti jaoks oli kahtlemata kõige keerukamaks ülesandeks Euroopa Liidu põllumajanduse regulatsioonimehhanismi ülevõtmine. Euroopa Liit reguleerib oma põllumajandussaaduste turgu, kombineerides mitmeid majanduspoliitilisi vahendeid, sealhulgas tollimakse, tootmismahu piiranguid, hinnatoetusi, ekspordisubsiidiume, rahalisi toetusi struktuurifondidest ja otsetoetusi. Euroopa Liidu liikmena rakendusid Eestis põllumajandussaadustele EL-i impordi tollimaksud (vt tabel 9).

Tabel 9

Euroopa Liidu tollimaksud põllumajandussaadustele ajavahemikul 1997–2001

HS	Kaubagrupi kirjeldus	Ridade arv grupis	Tollimaks (protsentides)	
			Kaalumata keskmine	Minimaalne ja maksimaalne
0201	Loomaliha (värske või külmutatud)	6	107,5	93,9–124,7
0302	Kala (värske või külmutatud)	71	11,3	0–23
0401	Piim ja koor (värske)	5	59,3	6,6–134,6
0405	Või ja muud piimarasvad	2	11,7	11,7–11,7
0406	Juust	37	60,2	1,3–156,3
0407	Linnunad	4	19,8	10,6–35,3
0803	Banaanid	3	64,2	18,7–155,1
0901	Kohv	6	10,5	3,3–15,8
1001	Nisu	34	76,8	17,6–106,6
1002	Mais	16	48,7	0–95,9
1006	Riis	33	92,3	10,6–141,2
1517	Margariin	6	19,1	4,0–42,1
1604	Kalatooted	36	18,8	5,5–25,0
1701	Roo- ja peedisuhkur	4	61,8	18,7–78,8
1806	Šokolaad	13	14,7	9,3–36,3
1902	Makaronitooted	11	29,1	11,9–57,4
2009	Puuvilja- ja juurviljamahlad	124	31,0	12,0–113,8
2204	Viinamarjaveinid	116	19,9	0,3–46,7
2303	Tärklis	5	75,1	0–375,6
2401	Toortubakas	21	18,8	13,0–45,5

Seega põhjustas Euroopa Liiduga ühinemine väga suuri muutusi Eesti majanduse struktuuris. Ühest küljest mitmekordistus Eesti põllumajanduse toetamine Euroopa Liidu ühtse põllumajanduspoliitika raames. Teisest küljest kadus Eestil võimalus importida kolmandatest riikidest maailmaturu hinnaga toidukaupu.

Enne liitumist prognoositi, et kiire hinnatõus hõlmab neid põllumajandussaadusi, mida Eestis ei toodeta ning mida Euroopa Liidus tugevasti kaitstakse. Rakendades selliste kaupade puhul Euroopa Liidu ühtset tollitariifide süsteemi ning teatud toodete puhul ka kvote, langeb ära võimalus neid importida kolmandatest riikidest või subsideerituna Euroopa Liidu partnerriikidest (Tamm 2003:176-177). Niisuguste kaupade hinnatõusu prognoositi kuni tollimaksu võrra, sest puudub kodumaine konkureeriv pakkumine. Selliste kaupade hulka loeti suhkur (tollimaks 62%), kohv (10%), viinamarjaveinid (20%), banaanid (64%). Tegelikult puudutas hinnatõus peamiselt vaid suhkrut ja vähemal määral banaane. Konkurents hulgi- ja jaemüüjate vahel aitas teiste kaupade hinnatõusu ära hoida.

Tunduvalt keerulisem on Eestis toodetavate põllumajandussaaduste hinnakujunduse mehhanism. Selliste kaupade puhul sõltus hinnatõus esialgselt erinevusest Eesti ja Euroopa Liidu siseturu hindade vahel, kodumaise tootmise kasvupotentsiaalid (ehk sellest, kui palju saab toiduainetööstus täiendavalt kodumaist toorainet), kartellikokkulepete tekkest kodumaiste tootjate vahel, tarbijate ostuvõime kasvust ja muudest asjaoludest. Nende küsimuste kohta on põhjalik ülevaade 2003. aastal ilmunud monograafias: „Euroopa Liiduga ühinemise mõju Eesti põllumajandustoodete turule.“ (Varblane jt 2003).

KOKKUVÕTE

Euroopa Liiduga ühinemisel pidi Eesti hakkama rakendama mitmeid uusi kaubanduspoliitilisi vahendeid, mis vähendavad majanduse isereguleerimisvõimet. Üldjoontes võib Eesti väliskaubanduse arengut vaadelda lühija pikaajalises perspektiivis. Lühikeses perspektiivis kasvab kiiresti loodusressurssidele toetuv ekspordisektor ja eelisareneb töömahukas tootmine. Sellise arengutee läbimine on olnud loomulik etapp enamiku arenenud tööstusriikide jaoks. Eesti põhjanaabrid kasutasid loodusressurssidele toetuvat suhtelist eelist oma väliskaubanduse alusena kuni 1950-ndate aastateni (näiteks Rootsi) ja veel hiljemgi (Norra rakendab seda laial-

daselt praegugi). Eestis on selliseks valdkonnaks puidusektor. Sellele lisandub Eesti geograafilisest asendist tulenev transiitkaubanduslik efekt.

Pikemas perspektiivis ei ole otstarbekas toetuda ainult nendele teguritele, sest lisandunud väärtus on neis valdkondades suhteliselt väike ja seega ka ekspordilaekumised piiratud. Pealegi kõiguvad maailmaturu hinnad nendes sektorites märkimisväärselt. Seega peaks Eesti järk-järgult loobuma ainult suhtelisele eelisele tuginevast väliskaubandusest ning liikuma suurema turu tekitamise suunas.

Euroopa majandusruumi sisenemisega avanevad Eestile kaubanduspoliitiliselt täiesti uued võimalused. Esiteks, Eestil avaneb võimalus süvendada oma seniseid suhtelise eelise valdkondi, s.o kohalikele toorainetele toetuvat ja keskmise oskustöömahukusega tootmist. Kuna Eesti tootmistegurite struktuur erineb oluliselt Euroopa Liidu omast, siis on suhtelise eelise süvendamisel suured võimalused.

Teiseks, Euroopa Liitu astumise järel ei ole Eesti enam seotud ainuüksi oma suhtelise eelisega, s.o loodusressursside ja suure hulga suhteliselt kvalifitseeritud odava tööjõuga. Seega tuleb kõne alla mastaabisäästu efektile tuginev kaubavahetus, kus toodangu mahu mitmekordistamisel ühiku tootmiskulud kahanevad ja võimaldavad kasulikku kaubavahetust isegi olukorras, kus Eestil ei ole mingit suhtelist eelist antud valdkonnas.

Kolmanda alternatiivina tuleb arvesse toote mitmekesistamise strateegia, mis seisneb mingi üldtoote modifikatsiooni valmistamises ja vahetamises teiste riikidega. Siin ei ole põhiorõhk kulude alandamisel, vaid tarbija maitserinevuste paremas rahuldamises. See tootmisvaldkond on eriti sobiv olukorras, kus Eesti looduskeskkonda soovitakse säästa liiga suuremahulistest tootmisprojektidest. Et selles valdkonnas edu saavutada, tuleb teha suuri jõupingutusi Euroopa Liidu liikmesmaade turunõudluse tundmaõppimisel. Toote mitmekesistamise strateegias võiks kõne alla tulla ka nn Itaalia variant, kus turul löövad läbi väikesed, kuid väga kiiresti turu nõudluse muutustele reageerida suutvad perefirmad.

Neljanda alternatiivina on tõenäoline, et kaupade vahetamise kõrval muutub üha olulisemaks teenuste vahetamine. Selles valdkonnas on Eestil suured võimalused, et pakkuda lihttöömahukaid teenuseid (näiteks ehitus ja transport) geograafiliselt lähedastele tööstusriikidele. Samas on see aga väga terava hinnakonkurentsi valdkond, milles võib edu saavutada vaid pidevalt suuri investeeringuid tehes, mis tagavad tööviljakuse ennakkasvu võrreldes tööjõu maksumuse kasvuga. Parema tulevikuväljavaatega on variant, kus teenused ühendatakse pakutavate toodetega (näiteks kõikvõimalike puitmajade ehitamine ja montaaž).

Kõigi eelnimetatud alternatiivide puhul on tähtis juurdepääs piisavalt suurele turule. Euroopa Liidu liikmena on Eesti jaoks turulepääs ametlikult garanteeritud. Muidugi tuleb ületada terve rida takistusi, näiteks puuduvad Eesti ettevõtetel kogemused erinevate EL-i liikmesriikide hulgi- ja jaemüüjatega töötamisel.

Varasemates kirjutistes hinnati, et pärast Eesti ühinemist Euroopa Liiduga ei tugevne konkurents Eesti siseturul väga kiiresti, sest Eesti liberaalse kaubanduspoliitika tulemusena ei olnud ka enne EL-iga ühinemist konkurentsile olulisi tõkkeid. Kuid liitumisjärgne periood näitab, et paljudel välisinvestoritel on suur huvi Eestisse investeerida. Näiteks on Eesti turule juba sisenenud Leedu kaubanduskett VP Market ja peagi on seda tegemas ka Lidl Saksamaalt, mis muudab hoopis tugevamaks konkurentsi kaubandusturul. Selline konkurentsi kasv tuleneb investorite suuremast kindlustundest ja huvi tõusust Eesti majanduse vastu, millega omakorda kaasneb investeeringute mahu kasv ja suund tehnoloogilisele uuendamisele.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Automotive Industry. The Automotive sector. European Commission.
[<http://europa.eu.int/comm/enterprise/automotive/pagesbackground/sectoralanalysis/index.htm>].
- Automotive sector. EU Sectoral Issues.
[http://europa.eu.int/comm/trade/issues/sectoral/industry/auto/intex_en.htm].
- Baldwin, R., Venables, A. Regional Economic Co-operation. Peatükk kogumikus Handbook of International Economics. Elsevier, Amsterdam, 1995, 3. osa.
- Eesti majandusnäitajad aastate lõikes. Eesti Pank.
[http://www.eestipank.info/dynamic/itp2/itp_report_2a.jsp?reference=503&className=EPSTAT2&lang=et].
- EU. Trade in goods. Automotive sector. 1999.
http://europa.eu.int/comm/trade/goods/auto/index_en.htm).
- Leal-Arcas, R. Exclusive or Shared Competence in the Common Commercial Policy: From Amsterdam to Nice. – Legal Issues of Economic Integration, 2003, Vol. 30 (1).
- Mõtsmees, P., Varblane, U. Euroopa Liiduga ühinemise mõju Eesti koduelektronika turule. – Eesti Majanduse Teataja, Tallinn, 2003, nr. 9.
- Otseinvesteeringukapitali voogude struktuur. Eesti Pank.
[http://www.eestipank.info/dynamic/itp1/itp_report_1f.jsp?reference=548&references=548:EEK,624:USD,625:EUR&className=EPSTAT1&lang=et].
- Riik, H. Euroopa Liiduga integreerumise mõju Kesk- ja Ida-Euroopa riikide väliskaubandusele. Tartu, 2000.
- Selliöv, R., Toming, K., Riik, H. Euroopa Liidu põllumajandustoodete siseturu regulatsioonimeetmete rakendamise mõju Eestis. – Eesti majanduspoliitika teel Euroopa Liitu, Berlin, Tallinn: Mattimar OÜ, 2003.
- TARIC (2004). Taxation and Custom Union.
[http://europa.eu.int/comm/taxation_customs/dds/cgi-bin/tarchap?Taric].
- Tamm, D. Euroopa Liidu ühtse väliskaubanduspoliitika rakendamise mõju Eesti majanduslikule heaolule. Tartu, 2002.
- Tamm, D. Euroopa Liidu väliskaubanduspoliitika põhimõtete rakendamise mõju baastoiduainete hindadele Eestis. – Eesti majanduspoliitika teel Euroopa Liitu, Berlin, Tallinn: Mattimar OÜ, 2003.

Tamm, D. Eesti töötleva tööstuse ekspordivõime jätkusuutlikkus tööjõukuludest lähtuvalt. Tartu, 2004.

Trade Policy Review. European Union 1995. WTO, Geneva, 1996, 1. osa.

Trade Policy Review. European Union 1997. WTO, Geneva, 1998.

Ukraine. EU Bilateral Trade Relations.

[http://europa.eu.int/comm/trade/issues/bilateral/countries/Ukraine/index_en.htm].

Varblane, U. The Trade Policy Implications of Joining European Union: Poland and Estonia compared. In: Foreign Direct Investment in a Transition Economy. The Polish Case. Ed. By M.Waresa. London, SSEES, UCL, 2000a.

Varblane, U. Euroopa Liiduga ühinemisest tulenevad muutused Eesti väliskaubanduspoliitikas. Võru: AS Võru Täht, 2000b.

Varblane, U. Trade policy implications from EU membership for Estonia. – *Baltic Journal of Economics*, Vol.2., No. 2 Winter 1999, Riga, 2000c.

Varblane, U., Riik, H., Sellio, R., Tamm, D. Põllumajandustoodete hinnaerinevused Eestis ja Euroopa Liidus: prognoosid liitumisele ja liitumisjärgseks perioodiks. – Euroopa Liiduga ühinemise mõju Eesti põllumajandustoodete turule. Vastutavad toimetajad J. Reiljan, U. Varblane, Tartu: TÜ Kirjastus, 2003.

Varblane, U., Ukrainski, K., Roolaht, T. Polli, L. Eesti puidusektori tööstusklastriks kujunemise analüüs ja soovitusid klasteri arenguprobleemide lahendamiseks Euroopa Liidu kontekstis. – Eesti majanduspoliitilised perspektiivid Euroopa Liidus, XII teadus- ja koostöökonverentsi ettekanded-artiklid (Tartu-Värska, 1.–3. juuni 2004), Tallinn: Mattimar OÜ, 2004a.

Varblane, U., Sellio, R., Riik, H., Tamm, D. Eesti põllumajandustoodete hinnaprognosid liitumisele ja -järgseks perioodiks [http://www.elis.ee/data/content/EPMT_HINNAERINEVUSED.pdf]. 2004b.

Viner, J. The Customs Union Issue. Carnegie Endowment for International Peace, New York, 1950.

Väliskaubanduse andmebaas. Eesti Statistikaamet.

[<http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Majandus/Majandus.asp>].

Väliskaubandus 1998. Eesti Statistikaamet, Tallinn: Multico, 1999.

Väliskaubandus 1999. Eesti Statistikaamet, Tallinn: Multico, 2000.

Väliskaubandus 2001. Eesti Statistikaamet, Tallinn: Multico, 2002.

Väliskaubandus 2003. Eesti Statistikaamet, Tallinn: Ofset, 2004.